

Kindermisbruik

Het probleem van escalerende beschuldigingen

ISABEL VANHECKE*

H. Crombag en M. den Hartog, Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2007, 98 p.

INLEIDING: PROJECT GEREDE TWIJFEL

Rechtspsychologie als studie van het gedrag dat onder invloed van het recht staat of zou moeten staan en van het recht als een gedragstechnologie kent in Nederland reeds een stevig wetenschappelijk fundament. In Vlaanderen wordt van deze toegepaste psychologie echter nog steeds nauwelijks gebruik gemaakt. Ondanks de toegenomen aandacht en maatregelen inzake -in het bijzonder seksuele - criminaliteit, valt het te betreuren dat we actueel nog te weinig gebruik maken van de geschikte methoden en theorieën om onze kennis van het menselijk gedrag en denken te perfectioneren.

Dit dunne, maar niettemin waardig boekje vormt reeds het derde product van het Project Gerede Twijfel van de Universiteit Maastricht. Dit project heeft tot doel inzicht te leveren in de mechanismen van opsporingsonderzoeken en het strafproces. De onderzoeken in het project kunnen bijdragen aan vervolgbeslissingen en bieden het studenten de mogelijkheid zich te bekwamen in de analyse van veelal gecompliceerde dossiers en feitencomplexen.

De Interfacultaire Werkgroep Rechtspsychologie, opgezet aan de Juridische Faculteit onderzoekt oude strafzaken op de mogelijkheid van een rechterlijke dwaling. Op verzoek van een veroordeelde, diens raadsman of een andere betrokkene wordt een zaak die een rechterlijke dwaling zou kunnen zijn in onderzoek genomen en resulteert in een rapportage die onder omstandigheden dienstig kan zijn bij de vervolgstappen in de zaak. Dit boekje vormt de neerslag van zo'n onderzoek en levert een treffende juridische en klinische gevalsbeschrijving.

HET VERHAAL VAN KEES EN AAFKE

Kees werd op 7 oktober 1964 geboren. Op zijn achttiende gaat hij op kamers wonen en begint te drinken. Zijn drankgebruik loopt uit de hand en hij komt in aanraking met de politie omwille van diefstal met geweld, mishandeling, wederrechtelijke vrijheidsberoving,... en wordt hiervoor verscheidene keren veroordeeld tot een aantal maanden gevangenisstraf. In 1986 belandt Kees in een ontwenningsskliniek. Weer thuis doet hij een zelfmoordpoging en een heropname van vijf weken in de kliniek volgt, waarna hij voor zijn verslaving wordt verwezen naar de alcoholkliniek. Van 1986 tot en met 1990 drinkt Kees naar eigen zeggen geen alcohol.

De constante in het gezin waarin deze zaak zich afspeelt, is Aafke. Aafke werd geboren op 1 november 1963. Zij heeft achtereenvolgens relaties met drie mannen: Jan, Jaap en

* Klinisch psychologe

Kees. De relatie van Aafke met Jan duurt van 1978 tot 1983. Aafke krijgt al snel een relatie met Jaap. Op dat moment is Aafke nog zwanger van haar vorige relatie. Nadat Willy is geboren, trouwt Aafke met Jaap. Uit dit huwelijk worden nog drie kinderen geboren, maar in 1989 loopt Aafke's relatie met Jaap spaak.

In februari 1990 leert Kees Aafke kennen via een contactadvertentie. Na een telefoongesprek gaat hij op bezoek. In mei van dat jaar trekt hij in bij Aafke. In juni wordt Aafke na een suïcidepoging opgenomen op de psychiatrische afdeling van een ziekenhuis. Kees zorgt nog een week voor de kinderen, tot die uit huis worden geplaatst. Hij verbreekt de relatie met Aafke en gaat terug naar zijn flat.

Op 23 januari 1995 wordt Kees aangehouden op verdenking van seksueel misbruik van de kinderen van zijn ex-vriendin Aafke. Op 22 januari 1996 veroordeelt de arrondissementsrechtbank te Alkmaar Kees voor ontucht met drie van de vijf kinderen tot een gevangenisstraf van vijf jaar. De officier van Justitie gaat in hoger beroep en in februari 1997 acht ook het Amsterdamse Gerechtshof wettig en overtuigend bewezen dat Kees ontucht heeft gepleegd met de aan zijn zorg toevertrouwde minderjarige kinderen in de periode dat hij een relatie had met Aafke. Van meet af aan heeft Kees volgehouden onschuldig te zijn aan seksueel misbruik van de kinderen van zijn ex-vriendin Aafke.

RISICOBEBEERSING IN EEN ZEDENZAAK

Met elke beslissing neemt een rechter een zeker risico, omdat over gebeurtenissen uit het verleden zelden zekerheid kan worden verkregen. Elk bewijsmiddel kent dus een marge van onzekerheid. Een belangrijke mogelijkheid om deze onzekerheid te beperken is het gebruik van (rechts)psychologie bij strafprocesrecht ten behoeve van een realistische psychologische theorie over het menselijk gedrag. Het Europese perspectief deelt dit inzicht en bepleit de presumptie van onschuld en het recht op een eerlijk proces in artikel 6 van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens. Het risico moet beheerst worden door alleen te veroordelen als het bewijs tegen de verdachte heel sterk is. Hoe sterker het bewijs, hoe minder risico, maar dat risico kan in geen geval tot nul worden gereduceerd.

Een delicate situatie doet zich voor als het om een zedenzaak gaat. Zulke delicten worden vrijwel altijd in het geniep gepleegd, wat er nogal eens toe leidt dat de aangifte van het slachtoffer staat tegenover de ontkenning van de verdachte. Dan is een veroordeling moeilijk, want de situatie waarin de interpretatie die er door de betrokkenen aan wordt gegeven en de relatie van het slachtoffer met de dader bepalen in hoge mate of de handelingen als een misdrijf worden gekwalificeerd.

Crombag en den Hartog baseren hun onderzoek naar de vraag of Kees zich schuldig heeft gemaakt aan seksueel misbruik van de kinderen van Aafke, waarvoor het Amsterdamse Gerechtshof hem veroordeelde tot vijf jaar gevangenisstraf, op het dossier van het opsporingsonderzoek, het vonnis van de rechtbank Alkmaar en het arrest van het Gerechtshof te Amsterdam.

BEWIJSVOERING

Waarom geloofden het Openbaar Ministerie en het Gerechtshof dat Kees zich schuldig heeft gemaakt aan ontucht met de kinderen? Omdat de kinderen dat gezegd hebben en meermalen bevestigd. De verhoren hebben echter pas ruim vier jaar na de beweerde ontucht plaatsgevonden. Bovendien waren de kinderen ten tijde van de beweerde ontucht nog erg jong. Hoe sterk is het bewijs eigenlijk, op grond waarvan Kees door het Hof is veroordeeld?

Het Openbaar Ministerie en Hof nemen aan dat op enig moment in de periode 1985 tot 1989 moeder Aafke en papa Jaap begonnen zijn de kinderen ontuchtig te bejegenen. De kinderen moeten in ieder geval bij aanvang daarvan nog heel jong zijn geweest, hetgeen in dit verband niet zonder probleem gezien kinderen op prille leeftijd lijden aan infantiele amnesie, de onmogelijkheid om permanente herinneringen te vormen over gebeurtenissen in de eerste levensjaren. Het Openbaar Ministerie heeft die vraag voor wat Martiena betreft dan ook negatief beantwoord. Voor wat betreft Serena geloven zij dat een achtjarig meisje best helder kan vertellen over wat haar als driejarige is overkomen.

Tijdens de eerste studioverhoren zeggen drie van de vier kinderen niets over seksueel misbruik door Kees. Pamela spreekt uitdrukkelijk tegen dat papa Kees zich aan seksueel misbruik schuldig heeft gemaakt, en dat nadat zij bij drie eerdere gelegenheden over Kees heeft gezwegen. Papa Kees komt in het studioverhoor van Serena niet voor; het is zelfs niet duidelijk of zij zich Kees nog wel herinnert. Tijdens haar eerste studioverhoor zegt Manuela eerst dat zij niet meer weet of papa Kees eraan heeft meegedaan en ontkent het even later zelfs helemaal. Willy is ten aanzien van papa Kees een apart geval. Hij is de enige bij wie papa Kees al tijdens zijn eerste studioverhoor als dader voorkomt, maar pas aan het einde van dat verhoor en op nogal laconieke wijze. Tijdens de drie daarop volgende verhoren worden Willy's aantijgingen aan het adres van papa Kees hoe langer hoe drastischer: eerst zijn er de messen waarmee de kinderen verwond worden, dan dieren die gedood worden en in lichaamsopeningen van de kinderen gestopt, en ten slotte zijn er één of twee moorden. Willy en Manuela kwamen pas heel laat met de verhalen over het snijden met een mes: niet in hun eerste studioverhoren terwijl je vanwege de gruwelijkheid ervan toch zou verwachten dat ze die bijzonderheid meteen zouden aangebracht hebben. Zowel Willy als Manuela hadden trouwens tijdens hun eerste studioverhoren nog ontkend dat bij het misbruik voorwerpen in lichaamsopeningen waren gestopt.

Je zou verwachten dat de politie sceptischer zou worden over Willy's mededelingen naarmate zij drastischer werden, maar de politie blijft de jongen verhoren voorbij het punt waarop de vraag of de jongen niet aan het fantaseren is geslagen nog nauwelijks te vermijden is. Ook zou je verwachten dat de politie het hinderlijk zou hebben gevonden dat de twee pleegmoeders de kinderen bleven uithoren terwijl terzelfder tijd de politie de kinderen nader ondervroeg. Dat was niet het geval, zij werkte eendrachtig met hen samen. Probleem hierbij is dat mededelingen van de kinderen uit eerste hand zonder twijfel aanmerkelijk beïnvloed zijn door hun eerdere gesprekken met hun pleegmoeders. En van die gesprekken weet men niet op welke wijze en onder welke omstandigheden zij hebben plaatsgevonden.

De kinderen hebben niet alleen gepraat, zij hebben ook getekend, daartoe aangemoedigd door hun pleegmoeders, die door de psychologe op dat idee waren gebracht. Crombag en den Hartog bekeken de tekeningen van Pamela, Willy, Manuela en Serena opnieuw en bemerkten evenwel dat papa Kees slechts in één tekening van één kind, Serena, voorkomt, en dat uitgerekend bij dat kind de namen van de afgebeelde personen er niet door het kind zelf zijn bijgeschreven, en dit de enige van alle tekeningen is waarvan niet zeker is of er wel een seksuele handeling in wordt afgebeeld... Een tweede belangrijke kanttekening is dat opa Henk op de tekeningen van zowel Manuela als Serena voorkomt, in beide gevallen terzijde én met een camera voor het oog, terwijl elders op de tekening seksuele activiteiten worden afgebeeld. Maar opa Henk is voor zijn (beweerde) aandeel niet gedagvaard. Op welke gronden kan men besluiten om aan de aanwezigheid van de ene persoon in de tekeningen betekenis te hechten, en aan die van een andere persoon niet? Dezelfde vraag kan men stellen voor die 'andere man' in de tekeningen van Pamela en Willy. Uit niets in het dossier blijkt dat de politie geprobeerd heeft om de identiteit van die 'andere man(nen)' te achterhalen. Hebben de politie en het Openbaar Ministerie op enig moment besloten dat die mededelingen en afbeeldingen niet serieus genomen hoefden te worden? Op welke gronden dan? Hoe redeneer je die personen weg?

MOGELIJKE SCENARIO'S

De auteurs kiezen er wijselijk voor in hun besluitend hoofdstuk verschillende mogelijke interpretaties van de gegevens in de vorm van scenario's te gieten die een weergave van de gebeurtenissen presenteren in de periode dat Kees deel uitmaakte van het gezin van Aafke.

Scenario 1 houdt in dat de kinderen gedurende een periode van enkele jaren herhaaldelijk misbruikt zijn door papa Jaap en moeder Aafke. Er zijn niet minder dan vier deskundigen die er geen van allen aan twijfelen dat de kinderen seksueel misbruikt zijn, in ieder geval door Aafke en Jaap. Of ook papa Kees dader is geweest, daarover zijn de deskundigen het niet helemaal eens.

Een goed deel van de ingrediënten voor scenario 2 is al bij scenario 1 ter sprake gekomen, maar het tweede scenario stelt dat niet uit te sluiten valt dat Kees, wellicht daartoe geïnspireerd door moeder Aafke, de rol van papa Jaap heeft overgenomen en daarom net zo schuldig is als Jaap. Maar kunnen wij uitsluiten dat papa Kees, die de kinderen geen aardige man vonden omdat hij, zoals Pamela zegt, streng en vaak boos was, alleen in de herinnering van de kinderen de rol van papa Jaap heeft overgenomen?

Iedereen lijkt het erover eens dat de kinderen ernstig getraumatiseerd zijn. Ook schijnt iedereen ervan overtuigd dat die traumatisering is veroorzaakt door ernstig en langdurig seksueel misbruik. Het is die assumptie die Crombag en den Hartog in scenario 3 ter discussie proberen te stellen. Als niet seksueel misbruik de kinderen zozeer heeft getraumatiseerd als de deskundigen constateren, wat zou het dan geweest kunnen zijn? In het gezin van Aafke vervulden achtereenvolgens drie mannen de vaderrol in het gezin, die zij ieder ook, op een voor de kinderen onvoorspelbaar moment en om voor hen onbegrijpelijke redenen, weer abrupt opgaven. In het geval van Willy weten wij dat hij het vertrek van papa Jaap uit het gezin zwaar heeft opgenomen. Ook het verdwijnen uit hun leven van papa Kees - deze naamgeving wijst erop dat Kees ondanks zijn slechts

korte aanwezigheid in het gezin de vaderrol wel degelijk vervuld heeft - moet voor de kinderen dramatisch zijn geweest, omdat op datzelfde moment ook hun moeder vanwege haar suïcidepoging uit hun leven verdween en de kinderen uit huis geplaatst moesten worden. Crombag en den Hartog stellen zich hier de vraag of deze ervaringen niet net zo goed gemaakt kunnen hebben dat de kinderen heel erg boos waren op de ouders? Zou het kunnen zijn dat de kinderen het hun ouders betaald hebben willen zetten dat zij hen in de steek gelaten hebben? Maar waarom zouden zij dat dan gedaan hebben in de vorm van een valse beschuldiging van seksueel misbruik? Dat zouden hun pleegmoeders dan bij hen geïnduceerd moeten hebben. Deskundige Baartman houdt dit echter voor onwaarschijnlijk.

BESLUIT

Vinden Crombag en den Hartog nu tot slot dat Kees waarschijnlijk onschuldig veroordeeld is en dat scenario 1 waarschijnlijk niet het juiste is? Daar zijn ze lang nog niet zeker van. De auteurs erkennen dat het derde scenario hun nogal vergezocht lijkt, hetzij niet onmogelijk. Het tweede scenario is echter helemaal niet (on)waarschijnlijker dan het eerste. Dit maakt dat we onder ogen moeten zien dat niet uit te sluiten valt dat Kees het slachtoffer van een gerechtelijke dwaling is geworden.

Crombag en den Hartog presenteren in dit boek veeleer een juridische casus. Het is niet hun bedoeling om tot een (klinische) diagnose van hun subject te komen, maar om (de lezer) inzicht te verschaffen in het verloop van een strafproces en het rechtsgebeuren van het juridische bedrijf. De auteurs beroepen zich hiervoor in eerste instantie op de gevestigde waarde van de getuigenverklaringen. Zowel de capita selecta als de verklaringen van getuigen kennen een stevig empirisch fundament in de toegepaste rechtspsychologie. De auteurs maken gebruik van beide technieken en leveren een zowel juridisch als klinisch interessante gevalsbeschrijving, maar meer ook niet. De rechtspsychologie wordt treffend in praktijk gebracht zonder dat het boek tot doel heeft nieuwe theoretische aspecten aan te brengen. Dit maakt het boek van bijzondere waarde voor de Vlaamse forensisch hulpverlener, gezien wij in ons vakgebied nog te weinig rechtspsychologische kennis hebben of aanwenden in de forensische praktijk.

In het bijzonder bij zedenzaken kunnen we er niet aan voorbij dat sinds de zaak Dutroux sprake is van toegenomen aandacht, alsook een gewijzigde en strengere houding wat betreft seksueel delinquenten. De rol van de media hierbij lijkt dubieus en ambivalent en leidt tot de vraag in welke mate ook zogenaamde 'escalerende' beschuldigingen niet gerelateerd zijn aan toenemende maatschappelijke wijzigingen. Daarom lijkt het heden ten dage van des te meer belang dat het strafprocesrecht uitgaat van een realistische psychologische theorie over menselijke cognities en gedrag.